

رسائل فارسی رشیدالدین فضل الله

در ضمن مقاله محققانه « کتاب اسئله و اجوبه رشیدی » انشاء دانشمند ارجمند آقای جعفر سلطان‌القرایی که در شماره‌های ۴ و ۵ مجله مهر نشر شده است، ذکر می‌گردد از این نگارنده شده و در پایان مقاله، از طرف مجله با اظهار لطف از اینجانب خواستار شده‌اند که اطلاعات خود را در باره رسایل خواجه رشیدالدین فضل‌الله، برای درج در مجله مهر تقدیم دارم.

اینک امثال امر کرده متذکر می‌گردد که اطلاعات اینجانب در این خصوص منحصر است بتوصیف و تقسیم مطالب و مندرجات کتاب که در یک نسخه بسیار نفیس از رسائل خواجه رشیدالدین در کتابخانه سلطنتی تهران موجود میباشد و نگارنده آنرا بصورت فهرست، تدوین کرده ذیلاً بنظر خوانندگان محترم مجله مهر می‌رساند:

این نسخه بقطع رحلی دارای ۳۳۶ ورق روی کاغذ دولت آبادی مجدول مذهب و بخط ثلث رقاع مانند خوش و عنوانها بخط ثلث جلی عالی است. در پشت صفحه اول هر کتاب تریج و لچکی مذهب عالی و بر سر هر کتاب و رساله سر لوح ممتاز مذهب مرصع دارد و ظاهراً یکی از نسخه‌های اصلی است که بامر خواجه رشیدالدین در کتابخانه سلطنتی کتابت و تذهیب و تزیین و تجلید شده است. تاریخ تحریر آن در آخر یکی از کتابها اینست:

«... فی رابع عشرین من شهر الحرام ذی القعدة ثمان و سبعمائة.»

در پشت صفحه اول در پیشانی و تریج مذهب بخط ثلث جلی عالی چنین نوشته شده است:

«فهرست مجموعه رشیدیها و ذکر فوائدی که در کتب و رسایل وی مندرجست.»

« از جمله تصانیف کی مخدوم جهانیان صاحبقران دوران مدبر مصالح العالم معین العلماء رشیدالدین و الدین اعز الله انصاره کرده و جمله آن فواید در چهار کتاب مذکور است و ذکر آن بر تفصیل می‌آید. »

در صفحه اول در چهار جدول مذهب ذکر چهار کتاب را بدین قسم کرده است:

کتاب اول	کتاب دوم
توضیحات	مفتاح التفسیر
کتاب سوم	کتاب چهارم
سلطانیه	اطائف

و بعد بتدریج در ضمن مندرجات، فهرست هر کتاب را قبل از شروع، بترتیب ذیل و بخط سیاق نوشته است:

مجله مهر
کتاب اول

شماره ۹

توضیحات

و آن يك ديپاچه است و نوزده رساله بدین ترتیب :	
ديپاچه	در تعييد و ذكر سبب شروع رساله اول در تفسير تسميه شريفه
رساله دوم	در تقسيم موجودات رساله سوم در شرح تقسيم موجودات
رساله چهارم	در تفسير آيت قالوا سبحانك رساله پنجم در تفسير آيت ويسألونك عن الروح
رساله ششم	در تفسير آيت الست بر بكم رساله هفتم در تفسير سورة الكافرون
رساله هشتم	ذيل تفسير سورة الكافرون رساله نهم در بيان احوال معارضين مفترين
رساله نهم	در بيان و تحقيق معراج رساله يازدهم در شرح حديث الارواح جنود مجنونة
رساله دوازدهم	در شعب نبی و تفسير سورة الكوثر رساله سيزدهم در بيان فضيلت امی رسول صلعم
رساله چهاردهم	در جواب معارضات حجة الاسلام رساله پانزدهم در بيان فضيلت عقل و علم
رساله شانزدهم	در بيان شريری رساله هفدهم در ذکر منامی که مصنف ديده بود
رساله ميچدهم	در بيان حال قربان رساله نوزدهم در عنبر حکماء

کتاب دوم

مفتاح التفاسير

و این کتاب مشتمل است بر اصل و ذیل:

ديپاچه	مشمول است بر خطبه موحدانه و شرح اعمال مصنف ...
(۲) قسم اول	رساله اول در بيان اعجاز و فصاحت قرآن رساله دوم در بيان حلال مفسران و اقسام آن
اصل (۱)	رساله اول در بيان خير و شر رساله دوم در بيان اجر اعمال حسنه و سيئه و صبر رساله سوم در طول و قصر عمر و تقديم و تاخير اجل رساله چهارم در تحقيق مسئله جبر و قدر رساله پنجم در ابطال تناسخ و اثبات حشر اجساد رساله ششم در بيان استعداد و سعادت و طالع نيك و اقبال و دولت و توفيق و فرق میان این معانی و اضداد آن
ذیل	و آن رساله نفايس الافكار است که جهت ذیل رساله ابطال تناسخ و حشر اجساد ساخته شد و چون بعد از اتمام کتاب اتفاق تأليف آن افتاد در آخر کتاب نهاده آمد.

در اصل کتاب بدین قسم است — (۱) «اما اصل کتاب و این اصل مشتمل است بر ديپاچه و دو قسم —

— (۲) «قسم اول و آن مشتمل است بر دو رساله — (۳) «قسم دوم و آن مشتمل است بر شش رساله»

کتاب سوم (۱)

سلطانیه

و این کتاب مشتمل است بر اصل و ذیل :

فاتیحه	در باب فضایل پادشاه اسلام پناه...		
دیبیچه	در بیان سبب شروع از مباحثی که از بندگی پادشاه اسلام خلد الله ملکه رفته بود و سنوالی که از ائمه فرموده و ذکر بعض احوال خویش و شرح حال حساد و مصنفان و غیر ذلک		اصل (۲)
مقدمه	در بیان اموری که مقصود موقوفست بر آن	متن (۳)	
مقاصد	در بیان الهام و وحی و معجزه و نبوت و رسالت و اولوالعزمی و خاتمیت و فرق میان این مراتب		
خاتمه	در بیان مبداء و معاد و خلود اهل بهشت و خلاص دوزخیان و خلود بعضی و تقریر موجبات و اسباب آن		
نمط اول	وضع مراتب انبیاء و خلفاء و انساب بعضی انبیاء و ادوار اولوالعزم بر ترتیب سیاق استیفائی	قسم اول (۵)	
نمط دوم	وضع شعب انساب انبیاء و خلفاء بر ترتیبی که مخترع این ضعیف است جهت شعب انساب		ذیل (۴)
قسم دوم	جهت ذیل مفتاح تألیف در اینجا نیز مناسب بود و آن يك رساله است نقائس الافکار		

تفصیل فوائد که در ضمن آن جمله مندرجست

در اصل کتاب چنین آمده است :

(۱) « کتاب سوم که آن سلطانیه است. تقریر و ترتیب وضع کتاب »

(۲) « اما اصل و آن مشتمل است بر خاتمه و متن »

(۳) « متن و آن مشتمل است بر دیبایچه و مقدمه و مقاصد و خاتمه »

(۴) « اما ذیل بر دو قسم است »

(۵) « قسم اول خاصه جهت ذیل این کتاب تألیف رفته و آن دو نمط است. »

فاتحه (۱) در تحمید معذرت

دیباچه

- رساله فضل الله
- رساله طی زمان
- رساله تفسیر قل لو کان البحر ممدادا...
- رساله سطح و تدویر
- رساله العشر مع التعارف
- رساله فیض و فیاض
- رساله کنز المعانی
- رساله آثار معجز نبوی
- رساله قبض و بسط
- رساله تدرج و کمال
- رساله فتوحات
- رساله خیرات جاوید
- رساله لا اله الا الله انسانی
- رساله عدد

رسائل (۲)

در اصل کتاب چنین است :

- (۱) > تفصیل فاتحه و دیباچه و رسایل کتاب لطائف برین وضع و ترتیب . اما فاتحه و دیباچه <
- (۲) > اما رسایل <

عاج سپید و «مانیکور» سیاه

دستش از پرده برون آمده چون عاج سپید
پشت دستش بمثل چون شکم قاقم نرم
گفتی از میخ همی تیغ زند زهره و ماه
چون دم قاقم کرده سر انگشت سیاه
کسانی هر روزی